

OSMANLI DEVLETİ'NİN SEFARET İMAMLARI

Dr. Öğr. Üye. Musa KILIÇ*

ÖZ

Osmanlı Devleti'nde gerek fevkalade elçiler ve gerekse ilk ikamet elçilikleri maiyetinde kimi zaman imamlara da yer verildiği görülmektedir. Fakat sefaret imamlarının gerçek manada kurumsal kimlik kazanması II. Abdülhamid döneminde gerçekleşmiştir. O'nun emriyle 1891 yılında bir düzenleme yapıldı. Büyükelçilik vasfına sahip Berlin, Londra, Paris, Roma, St. Petersburg ve Viyana'daki Osmanlı sefarethanelerine birer imam tayin edildi. Washington Sefaretinin büyükelçiliğe dönüştürülmesiyle bu sayı yediye çıkmıştır. Sefaret imamları imtihan sonucu Meşihat Dairesi tarafından seçilirdi. Görev süreleri II. Abdülhamid'in ısrarı ile bir yıl ile sınırlı tutuldu. Fakat ilk tayin edilen isimler, zorunlu bir istisna dışında, II. Abdülhamid'in saltanatının sonuna kadar görevlerinde kaldılar. Sefarethanelere yeni imamların tayini ancak II. Meşrutiyet ile birlikte yapılabilirdi. Bunun yanında imam tayinlerinde bazı değişiklikler de söz konusudur. Sefaret imamlarının sadece medrese mezunu olması yetersiz görüldüğü için Mekteb-i Hukuk mezunları arasından seçilmesine özen gösterildi. Ayrıca sefaret imamlarını belirleme işi Meşihat Dairesi yerine Hariciye Nezaretine bırakıldı. Her iki dönemde de yapılan düzenlemelere rağmen sefaret imamlığının belli bir temele oturtulabildiği söylenemez. Hatta ciddi bir görev tanımlaması dahi yapılmamıştır. Sefaret İmamları, sadece Osmanlı Devleti'nin değil aynı zamanda İslam halifesinin de Batılı devlet başkentlerindeki tek dini temsilcileriydi. Buna rağmen yeterince faydalı oldukları söylenemez. Bunların bazılarında dönemin ilmiye sınıfına mensup bir kişiye yakışmayacak hal ve davranışlar görülür. Fakat aralarında ilmi eserler kaleme alanlar ve önemli faaliyetlerde bulunan isimlere de rastlamak mümkündür. Sefaret imamlığı Osmanlı Devleti ile birlikte ortadan kalkacaktır. Yine de büyükelçilik kaçırlıyasının bir parçası olan bu memuriyeti bugünkü Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yurt dışında görev yapan din görevlilerinin öncüsü olarak kabul etmek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet, Büyükelçilik, Sefaret İmamı

THE IMAMS OF THE OTTOMAN STATE IN THE EMBASSIES

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, it was seen that both extraordinary ambassadors and first residence embassies also included imams occasionally. However, real sense of the institutional identity of embassy imams constituted during the reign of Abdulhamid II. A regulation was established by his order in 1891. Imams were assigned to major embassies of Berlin, London, Paris, Rome, St. Petersburg and Vienna. Number of six imams was going to be increased to seven by conversion of Washington mission to an embassy. Embassy imams were selected by examination of the Department of Meşihat. Their term of office was limited as one year by the insistence of Abdulhamid II. However, the first appointed names, with a compulsory exception, remained until the end of Abdulhamid's reign. Appointments of the new imams to the embassies, was only possible with the 2nd Constitutional Monarchy. Besides, there were some changes in the determination of imam. Since their madrasa graduate was considered as insufficient for the mission, a special attention was paid to choose among the graduates of the Law School. Further, determination of imams to be assigned, was left to the Ministry of Foreign

*Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
musakilic@ogu.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-4720-9939

Affairs in place of Department of Meşihat. In spite of the regulations made in both periods, it cannot be said that institution of embassy imams could not be placed on a certain basis and even a serious description of the office had not been made. It may also be said that not only as officials of the largest independent Islamic country of this period but also as only representatives of Islamic caliph, they had not been useful enough. It is seen that some of them behaved inappropriately as a representative of scholar class of the period. However, among them, there are also those who conducted scientific researches and engaged important activities. This office was removed with the current regime. Nevertheless, it is necessary to consider this office which was part of the embassy chancellery as the pioneer of religious officers working abroad under the Presidency of Religious Affairs.

Keywords: Ottoman Empire, Abdulhamid II, 2nd Constitutional Monarchy, Embassy Imams.

Giriş

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığının yurt dışındaki teşkilatlanması 24.02.1978 tarihli ve 7/14656 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ilk defa 10 adet Yurtdışı Din Hizmetleri Müşavirliği kadrosu ihdas edilmesiyle başlamıştır (www.diyamet.gov.tr). Bugün onlarca ülkede görev yapan din müşavirleri, dini ataşeler ve cami imamları yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın dinlerini en doğru şekilde öğrenmelerine ve ibadetlerini yerine getirmelerine yardımcı olmaktadır. Osmanlı Devleti'nin de sefarethanelerde, şebenderliklerde ve bağımsızlığını elde etmiş bazı Balkan ülkelerindeki belirli camilerde imamlar görevlendirdiği bilinmektedir. Elbette her iki yapının ortaya çıkışında farklı şartlar mevcuttur. Osmanlı Devletinde daha sınırlı, düzensiz, teşkilatlanmasında ciddi sorunlar bulunan bir durum söz konusudur. Tüm eksikliklere ve tarihsel sürekliliği olmamasına rağmen Osmanlı'daki yapıyı, bugün Diyanet İşleri Başkanlığı yurt dışı teşkilatlanmasının öncüsü biçiminde kabul etmek mümkündür. Biz makalemizde sadece sefaret imamlarına değinmeyi tercih ettik. Bunun başlıca nedeni sefaret, şebender ve cami imamları arasında bugün Diyanet İşleri Başkanlığının yurt dışı yapılanmasının aksine hiyerarşik bir yapının söz konusu olmamasıdır.

Sefaret imamlığının Osmanlı büyükelçiliklerinin kançılıryasında daimi bir kadro olarak ihdas edilmesi II. Abdülhamid döneminde başlamakla birlikte onun öncesinde de bazı örneklere rastlamak mümkündür. Bilindiği gibi, ikamet elçilikleri kurulmadan önce yurt dışına sadece fevkalade elçiler gönderilmekteydi. Bu elçiler kimi zaman aralarında bir imamın da bulunduğu kalabalık maiyetlerle yola çıkarlardı (Turan 2004: 63). Aynı şekilde, III. Selim döneminde Avrupa başkentlerinde açılan ilk elçiliklerin bazılarının kadrosunda imamların da görev yaptığını tespit edebildik. Örneğin Berlin'deki ilk ikamet elçisi Ali Aziz Efendi'nin maiyetinde bir imam bulunduğunu fakat kısa bir süre sonra İstanbul'a döndüğünü görmekteyiz (Schmiede tsz: 27). Yusuf Âgah Efendi'nin yerine Londra'ya tayin edilen İsmail Ferruh'un diplomatik heyetinde de bir imama görev verilmiştir (Yalçınkaya 2001: 384). Paris'e gönderilen Morali Esseyid Ali Efendi ile maiyetindeki imam arasında ciddi sorunlar yaşandığı anlaşılmaktadır. Esseyid Ali Efendi'nin müfteri ve kötü huylu olarak nitelediği Hafız Ahmed Efendi isimli imam falakaya yatırıldığı için Direktuar yönetimine sığınmak zorunda kalmıştır (BOA, HAT, 142/5875 : 01 Ağustos 1801; Herbette : 162).

1821 Rum İsyanı ile kapatılmış olan Osmanlı'nın Avrupa başkentlerindeki temsilcilikleri, 1830'lardan itibaren yeniden faaliyete geçtiler. Yeni dönemle birlikte yurt dışındaki Osmanlı temsilciliklerinin sayısı zamanla artarken genellikle sefarethane kançılıryasında imamlara yer verilmemiştir. Yine de istisna olarak birkaç sefaret kançılıryasında imamların görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Örneğin birkaç defa Londra ve Paris elçiliklerinde bulunan Mustafa Reşid Paşa'nın maiyetinde imamlar bulunmaktaydı. (BOA, HAT, 1323/51666: tsz.; Mehmed Süreyya 1996: 137-138). 1851 yılında Londra'ya tayin edilen Kostaki Musurus'un elçilik heyetinde Hüseyin Efendi isimli bir imam mevcuttu (Şafak 2006: 89). II. Abdülhamid dönemi öncesinde bir sefarethanede görevlendirilen son imam ve hiç kuşkusuz en dikkat çeken Hoca Tahsin Efendi'dir. Hoca Tahsin Efendi, daha önce Paris'te görev yapmıştır. Fakat 1862 yılında ikinci kez Paris'e giderken (Akün 1998: 199-200) bu defa "*Hakâ'ik ve dekâ'ik-i dîniyyeyi sefâret me'mûrlarına ta'lim ile mubalât-ı dîniyye husûsunda men'î nisyân ve gaflet ve icrâ-yı va'z ve meşihat etmek*" (Dönmez 2010: 29) maksadıyla sefaret imamlığı da kendisine tevcih edildi. Hoca Tahsin Efendi, yedi yıl kadar görevinde kaldı. Bu süreçte başındaki sarığı çıkarıp hasır bir şapka giydiği rivayet edilmektedir. Bu nedenle *Gavur Tahsin* olarak anılacaktır. Hoca Tahsin Efendi, 1869 yılında Fuad Paşa'nın Nice şehrinde vefat etmesinin ardından onun cenazesiyle birlikte İstanbul'a geri dönmüştür (Akün 1998: 200).

Büyükelçiliklerde Sefaret İmamlığı Kadrosunun İhdas Edilmesi

II. Abdülhamid döneminde Osmanlı büyükelçiliklerine sefaret imamı tayininin gündeme gelmesi yanlış bir şekilde Sadullah Paşa'nın vefatıyla ilişkilendirilmektedir. Bu yanlışlık Abdülhak Hamid'in (Tarhan) hatıratında Sultan II. Abdülhamid'in sefarethanelere imam tayin etme kararını Sadullah Paşa'nın vefatına üzülmelerinden dolayı aldığını ifade etmesinden kaynaklanmaktadır (Enginün 1994: 247). Bilindiği gibi Sadullah Paşa, sefaret hizmetçilerinden Anna Schumann'ın yaşadıkları ilişki sonucu hamile kalmasından dolayı bir diplomatik skandalın patlak vermesinden korktuğu için intihar etmişti. 18 Ocak 1891'de vefat eden Sadullah Paşa'nın cenazesinin nakli özellikle kış koşulları nedeniyle geciktirse de İstanbul'da kılınan cenaze namazı dışındaki dini vecibeler eksiksiz yerine getirildi (Akyıldız 2011: 147-165). Yani Sultan II. Abdülhamid, Sadullah Paşa'nın vefatına üzülse de sefarethanelere imam tayini kararının cenaze için gerekli dini vecibelerin yerine getirilememesi nedeniyle olduğu söylenemez.

Sefarethanelere imam tayini meselesinin gündeme gelmesi Sadullah Paşa'nın vefatından dört ay kadar öncedir. Yıldız Sarayı, Paris'te bulunan İslam kabristanının kötü durumu ve burada vefat eden Müslümanların cenazelerinin dini vecibeler yerine getirilmeden kaldırıldığına dair söylentilerin Sultan'ın kulağına kadar gitmesi üzerine Babîâli'den hem kabristanının tamiri için bir çözüm bulunmasını hem de sefarethanelere birer imam tayin edilmesini emreder. Ayrıca seçilecek imamlar konusunda özen gösterilmesi, görev alacak imamların ulemaya has kılık ve kıyafetlerini muhafaza etmesi ve görev sürelerinin bir seneyi geçmemesi istenir (BOA, İ.DH, 1200/93904: 16 Ekim 1890). Bunun üzerine harekete geçen Hariciye Nezareti, Atina ve Bükreş dışındaki Osmanlı temsilciliklerinden sefarethanelere imam tayini konusunda görüşlerini bildirmeleri talebinde bulunur (BOA, MV, 62/72: 18 Şubat 1891). Bu belgede her ne kadar Atina ve Bükreş'in istisna tutulmasının nedeni açıklanmamışsa da adı

geçen şehirlerde birer şehbender imamının bulunmasıyla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz¹.

Sefarethanelere imam tayini hakkında görüş beyan eden Osmanlı elçiliklerinin cevapları genellikle olumsuzdur. Belgrad Sefareti, Sırbistan'ın başkentinde hükümet tarafından görevlendirilmiş bir imam olduğu için sefarethaneye ayrıca bir kişinin tayinini gereksiz görmekteydi (BOA, HR.İD, 2040/1: 03 Kasım 1890). Paris'ten gelen cevapta; sefarethanede bir imam bulunmasının faydadan hâli olmayacağı belirtilmekle birlikte Fransa'nın başkentinde bir cami bulunmaması ve daimi olarak ikamet eden Müslümanların sayısının az olması nedeniyle hükümetin yapacağı masraflara değmeyeceği ifade edilmekteydi. Ayrıca Şer-i Şerif hükmünce yabancı memleketlerde bir imamın muavenetinden feragat edilebileceği vurgulanmaktaydı (BOA, HR.İD, 2040/3: 20 Kasım 1890). Madrid Sefareti ise, ne başkentte ne de diğer şehirlerde İslam cemaati olmadığını beyan etmişti (BOA, HR.İD, 2040/2: 06 Kasım 1890). İtalya'daki Osmanlı sefaretiden gelen cevap da benzer nitelikteydi. Roma'da arada sırada gelen yolculardan başka Müslüman olmadığı için takdir Hariciye Nezaretine bırakılmıştı (BOA, HR.İD, 2040/4: 13 Kasım 1890). Karadağ'da Osmanlı tebaasından yaşayanlar mevcuttu. Fakat bunların Podgorica'da Karadağlı Müslümanlarla ortak kullandıkları bir camileri ve hükümet tarafından görevlendirilmiş bir imamları vardı. Bu nedenle sefarethaneye imam tayinine lüzum görülmemişti (BOA, HR.İD, 2040/6: 21 Kasım 1890). St. Petersburg Sefaretinde, şehbender tarafından bir rapor hazırlanmış ve bu rapora göre; Rusya'nın başkentinde Osmanlı tebaasından Müslüman olan bir tek kişinin yaşadığı tespit edilmişti. Zaten Rus Müslümanları için devlet tarafından tayin edilen imamlar mevcuttu. Sefaret memurları için bir imam tayini düşünüyorsa bu kararın Hariciye Nezaretinin takdiri olacağı bildirilmişti (BOA, HR.İD, 2040/7: 26 Kasım 1890). Viyana Sefaretinden gelen cevapta ise; Avusturya'nın başkentinde daimi surette ikamet eden Osmanlı Müslümanı bulunmadığı, son yedi sene zarfında sadece iki kişinin vefat ettiği ve bunlar için dini vecibenin yerine getirilmesi amacıyla Viyana askeri okullarında Bosnalı Müslüman öğrencilere nezaret etmekle görevli imamdan yardım alındığı belirtilmişti. Sırf bu maksatla sefarethaneye bir imam tayinine lüzum görülmemişti. Fakat sefaret memurları için bir imamın vazifelendirilmesi gerekiyordu. Hatta bu imamın görev süresinin belli olması, fazıl ve ilim sahibi kişilerden seçilmesi ve kâfi miktar maaş bağlanması tavsiye edilmişti (BOA, HR.İD, 2040/8: 28 Kasım 1890).

Londra Sefiri Rüstem Paşa'nın ilk görüşü olumsuz yöndeydi. İngiltere'de Osmanlı tebaasından oluşan bir İslam cemaati bulunmadığı için sefarethaneye imam tayinine lüzum yoktu. Rüstem Paşa'nın verdiği bilgilere göre; Londra'daki Müslümanların ekseri Hint asıllıydı ve kendilerinin teşkil ettiği bir cemaatleri vardı. Yine Londra yakınlarındaki Woking kasabasında şarkiyatçı Dr. Leitner² tarafından

¹ Hariciye salnamesine göre; Bükreş'teki imam başşehbenderlikte görevli gösterilmekte ise de bazı belgelerde sefaret imamı olarak nitelendirilmektedir. (Sâlnâme-i Nezâret-i Hâriciyye 1318: 189; İ.HR 316/20223: 10 Ekim 1889; BEO 3295/247075, 20 Nisan 1908)

² Macar asıllı olan şarkiyatçı G. W. Leitner 20 yıl kadar Pencap Üniversitesinde görev yaptıktan sonra Londra'nın güneyinde yer alan Woking kasabasında Şarkiyat Araştırmaları Enstitüsünü kurdu. Enstitü ile beraber Şah Cihan Begüm adına bir cami

Müslümanlar için bir bina tesis edilmişti. Burada bir cami, altı Müslüman talebenin ikamet ettiği bir hane ve kabristan bulunmaktaydı. Caminin imamlığını gönüllü olarak Hindistan'da meşhur bir şeyhin oğlu üstlenmişti. Yine Liverpool'da Hintlilerden ve ihtida etmiş İngilizlerden oluşan bir cemaat vardı ve bunlar da bir haneyi cami olarak kullanmaktaydılar (BOA, HR.İD, 2040/4: 06 Kasım 1890; BOA, HR.SFR, 370/102: 06 Kasım 1890).

Rüstem Paşa, sefaret imamları hakkında ilk cevabını gönderdikten sonra Dr. Leitner ile bir görüşme gerçekleştirir. Dr. Leitner, Rüstem Paşa'ya Woking Camiine bir imam tayin edilmesinin İslam cemaatinin takdirine neden olacağını belirtir. Fakat Londra'daki Müslümanlar üzerinde arzu edilen nüfuzun sağlanması için atanacak imamın âlim ve mütefennin bir zat olmasının yanında Arapçayı bilmesi gerekmektedir. Londra'daki Müslümanların kahir ekseriyeti Hint kökenli olduğundan Farsçaya da en azından aşinalığı olmalıdır. Dr. Leitner ile yaptığı görüşmeden sonra fikrini değiştiren Rüstem Paşa, Woking Camiine bir imam tayin edilmesine karar verilecek olursa Hint Müslümanlarının takdir ve memnuniyetinin kazanılabileceğini düşünmekteydi (BOA, HR.İD, 2040/5: 18 Kasım 1890).

Sefarethanelerin cevaplarının Babiâli'ye ulaşmasının ardından imam tayini meselesi Meclis-i Vükelânın gündemine getirildi. Esasen sefarethanelere imam tayininin Sultan'ın iradesi olduğu vurgulanarak Berlin Londra, Paris, Roma, St. Petersburg ve Viyana sefarethanelerine her iki senede bir başkası görevlendirilmek üzere birer imam tayin edilmesi, imamların taamiyeleri için sefarethanelerin tahsisatına biner kuruş ilave kılınması ve aylık on beş altın verilmesi uygun bulundu. Tayin edilecek imamları seçme işi, Meşihat Dairesine bırakıldı (BOA, MV, 62/72: 18 Şubat 1891). Böylece büyükelçilik vasfına sahip Osmanlı sefaretlerine birer imam tayin edilerek Sultan'ın arzusu yerine getirildi. Sadece İran'ın bir İslam ülkesi olmasından dolayı Tahran büyükelçiliği bu kararın dışında tutuldu.

Meşihat Dairesinin sefaret imamlığı için icazetname almış medrese talebeleri arasında yaptığı imtihanında, yirmi kişi liyakatli bulundu. Diğerleri daha sonra atanmak üzere aralarından altı isim tespit edildi. Safranbolulu Hafız Hasan Sabri, Kastamonulu Hafız Yahya, Kastamonulu Hafız İbrahim ve Eğinli Hafız Mehmed Recai ve Kütahyalı Hafız Abdullah ve Yozgatlı Hafız Mustafa Reşid Efendiler sefaret imamlığı için uygun bulunan isimlerdi. Meşihat Dairesinin seçiminin ardından konu bir kez de Meclis-i Mahsusta ele alındı. İmamların taamiyesi için altı sefaretin tahsisatına biner kuruş ilave edilmesi³, on beşer altın aylık bağlanması, iki yılda bir değiştirilmeleri kararları tasdik edildi. Ayrıca St. Petersburg ve Londra'ya gidecek imamlara kırkar diğer dört sefaret imamına yirmi beşer lira yol harcırahı verilmesi uygun bulundu. Tüm bu masraflar Hariciye Nezareti bütçesinden karşılanacaktı.

Yıldız Sarayı, sefaret imamlarına dair Meclis-i Vükelada alınan ve Meclis-i Mahsusta tasdik edilen kararları yetersiz bulmuştu. O nedenle bazı değişiklikler talep edildi. Öncelikle, imamların görev süresi bir yılla sınırlı olmalıydı. Atamalar mutlaka

inşa edildi. 1889 yılında tamamlanan bu merkez çok sayıda entelektüel ve aristokratın devam ettiği ve İslam'a girdiği yer olmuştur. Bkz. (Has 2000: 307)

³ 1901 yılından itibaren sefarethaneler tahsisatına eklenen taamiyeler imamlara verilmeye başlanacaktı. Bkz. (BOA, BEO, 1648/123569: 19 Nisan 1901).

Sultan'a arz edilmeli ve onun onayıyla gerçekleşmeliydi. Sefaret imamlarının seçimi ve gidiş dönüş zamanları aynı tarihlerde yapılmalıydı. İmamların yeni görevlerine başlamadan önce İslam'a, edebe ve sadakate aykırı hareket etmeyeceklerine, her ne sebeple olursa olsun ilmiye sınıfına yakışmayacak yerlerde gezmeyeceklerine, Osmanlı hükümeti aleyhine hareket eden sefih münafık ve bedhah takımıyla hiçbir şekilde görüşmeyeceklerine, politik meselelerle ilgilemeyeceklerine, sefarethanede yalnız namaz, vaaz ve tesbihat ile meşgul olacaklarına Meşihat Dairesinde ve Şeyhülislam huzurunda yemin etmeliydiler. Yemin etmek zorunlu değildi fakat etmeyenler yerine başkaları tayin edilecekti. Sefaret imamlığına atananların isimleri ve görevlerinin ne olduğu gazetelerde ilan edilecekti (BOA, İ.MMS, 120/5160: 21 Nisan 1891). Düzenlemede yapılması istenilen değişiklikler Yıldız Sarayının ciddi çekinceleri olduğunu göstermektedir. Özellikle ulema sınıfından olan imamların Batı'nın farklı sosyal ve kültürel hayatından etkilenmelerinden korkulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ileride görüleceği üzere bu korku yersiz değildi.

Babıâli, sefaret imamlarının görev sürelerini Yıldız Sarayının emrine uygun olarak bir yıla indirdi. Yine Yıldız Sarayının isteği doğrultusunda Meşihat Dairesine seçilecek imamlarda dikkat edilmesi gereken hususlar bildirildi ve belirlenen imamlara yemin ettirilmesi istendi. Nitekim birkaç gün sonra Meşihat Dairesinden gelen yazıda sefarethanelere tayin için seçilen imamlara Şeyhülislam huzurunda yemin ettirildiği ve gerekli nasihatlerin verildiği belirtilmekteydi (BOA, İ.DH, 1236/96838: 23 Temmuz 1891).

Sefarethaneler için aday gösterilen imamlardan Yahya Hilmi Efendi Berlin, Mehmed Recai Efendi Londra, Mustafa Reşid Efendi Paris, İbrahim Efendi Roma, Abdullah Efendi St. Petersburg ve Hasan Sabri Efendi Viyana'da görevlendirildi. Fakat sefaret imamları görevlerine başlamadan önce St.Petersburg ve Roma'ya tayin edilen imamlarda zorunlu olarak değişiklik yapıldı. Hafız Abdullah Efendi'nin taşraya gitmesinden dolayı St. Petersburg'aEğinli Ali Zühdî Efendi tayin edildi (BOA, İ.DH, 1233/96554: 09 Haziran 1891) Roma sefaret imamı İbrahim Efendi, görevine başlamak üzere yola çıktığı geminin batması üzerine hayatını kaybetmişti. O'nun vefatı nedeniyle de Roma'ya Mustafa Mesud Efendi tayin edildi (BOA, İ.DH, 1253/98341: 11 Kasım 1891).

Büyükelçiliklerin, bir yıllık süre dolmadan önce görevli imamlar ve yeni atanacaklar hakkında nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini Babıâli'ye danışıklarını görmekteyiz. Eğer imamların bir yıllık süreyi tamamladıkları takdirde hemen yola çıkmaları gerekiyorsa yol harcırahı gönderilmesini, yeni tayin edilecek imamların göreve başlamaları beklenenecekse ek maaşlarının ödenmesini talep ediyorlardı. Meselenin Meşihat Dairesine havale edilmesi üzerine yeni imamlar görevlerine başlayıncaya kadar seleflerinin görevde kalması yönünde bir karar alındı (BOA, HR.TH, 123/36: 18 Eylül 1892; BOA, HR.TH, 125/21: 12 Kasım 1892).

Beklendiği üzere, 1892 Eylülünde Meşihat Dairesi büyükelçiliklere tayin edilecek yeni sefaret imamları için bir imtihan düzenledi. Buna göre; Berlin'e Sofulu kazası eski müftüsü Hüseyin Hüsnü, Viyana'ya İzmirli Hafız Emin, Paris'e Rizeli Hafız Mehmed Halid, Londra'ya Rizeli Hafız Abdülhamid, St. Petersburg'a Rizeli Hafız Bahaddin ve Roma'ya Çemişgezekli Hafız Mustafa Efendilerin tayin edilmesi uygun görüldü.

Belirlenen isimlerin onaylanması ve yemin töreni yapılması için Yıldız Sarayından onay talep edildi (BOA, Y.A.RES, 61/10: 09 Ekim 1892). Fakat Yıldız Sarayından beklenen iznin bir türlü çıkmaması üzerine seçilen imamlar tarafından Sadarete bir maruzat gönderildi. Aylar önce tayin edilmelerine ve görevli imamların memuriyet müddetlerinin dolmasına rağmen henüz onay verilmemesinden dolayı aileleriyle beraber perişan olduklarını ifade etmekteydiler. Sadaret makamı da meseleyi Yıldız Sarayına bildirdi. Buradan gelen cevapta Avrupa'da görevli sefaret imamlarının hal ve tavırlarında uygunsuzluklar bulunduğu dair duyular alındığı, bir tahkikat başlatılacağı ve tahkikat sonuçlanıncaya kadar görevlerinin bir yıl daha uzatılmasına karar verildiği bildirildi (BOA, İ.HUS, 8/71: 26 Ocak 1893; BOA, BEO, 162/12080: 28 Şubat 1893).

Ertesi yıl Meşihat Dairesi süreleri uzatılan sefaret imamlarının yerine seçilen isimlerin atamalarının onaylanması için Yıldız Sarayından yeniden izin talep etti. Bu isimler geçen sene seçilenlerdi. Sadece Londra'ya tayin edilmesi düşünülen sefaret imamında değişiklik yapılarak Hafız Abdülhamid yerine Mehmed Tahir Efendi seçilmişti (BOA, Y.MTV, 83/35: 15 Eylül 1893). Hatta Yıldız Sarayı, yapılan tahkikat sonucu sefaret imamlarının ekserisinin hal ve hareketleri pek de hoşta gidecek şekilde olmadığından derhal İstanbul'a celplerini emretmişti. Meşihat Dairesinden de yerlerine seçilen imamları etraflıca araştırması isteniyordu (BOA, Y.PRK.BŞK, 33/19: 24 Eylül 1893). Fakat her nedense bu hüküm geri bırakıldı ve sefaret imamlarının değiştirilmesi konusu II. Abdülhamid döneminde bir daha gündeme getirilmedi.

İmamların ne tür vazifelerle uğraşacakları çok açık bir şekilde ifade edilmemiştir. Yalnız daha önce belirtildiği üzere; sefarethanede oturup namaz, vaaz ve tesbihatla meşgul olmaları istenmekteydi. Anlaşıldığı kadarıyla yerine getirdikleri tek vazife Avrupa'da ölen Müslümanların dini vecibelere uygun bir şekilde defnedilmelerini sağlamaktı (BOA, HR.TH, 291/59: 25 Ekim 1903; BOA, HR.SFR.3, 555/46: 06 Aralık 1905; BOA, HR.SFR.3, 565/26: 27 Ekim 1906). Bunların arasında II. Abdülhamid'e muhalif isimler de bulunmaktaydı. Yurt dışına firar eden ilk muhaliflerden olan ve İstikbal Gazetesini çıkaran Ali Şefkati'nin cenazesi için Paris sefaret imamı Mustafa Efendi görevlendirilmişti. Fakat Ahmed Rıza, Ali Şefkati'nin tekfin işlemi yapılmadan evvel sefaret imamının evde arama yaptığı iddiasıyla Meşveret Gazetesinde ağır bir yazı kaleme almıştı (Kısa 2016: 22)⁴. II. Abdülhamid döneminde Avrupa'ya firar eden en önemli muhaliflerden biri olan Mahmud Celaleddin Paşa'nın vefatının ardından dini vecibeler Londra sefaret imamı Mehmed Recai Efendi tarafından yerine getirilir. Her ne kadar Paris Sefiri Salih Münir Paşa'nın sefaret imamının vazife yapmasına izin vermediği için Londra'dan imam getirtildiği iddia edilmişse de (Taha Toros: earsiv.sehir.edu.tr) Mahmud Celaleddin Paşa'nın evlatlarının isteği, Paris sefaretinin

⁴ Paris sefaret imamı Mustafa Efendi, Ali Şefkati Bey hakkında önemli bir görev daha yerine getirir. Paris sefaretine yeni atanan Salih Münir, selefi Ziya Paşa'nın sefarethanede bıraktığı bir zarf içerisinde Ali Şefkati'ye ait bazı evraklar bulmuştur. Bunları götürme görevi eşi vefat ettiği için İstanbul'a gidecek olan Mustafa Efendi'ye verilir. Salih Münir, Mustafa Efendi hakkında *hüsn-ü sülûk ve sîret ashâbdan ve âtifet-i seniyye Cenab-ı Hilâfetpenahiye şâyân esdikâ-yı ve a'yândan* değerlendirmesinde bulunmaktadır. Mustafa Efendi, muhtemelen bu hizmetine mükâfat olarak dördüncü rütbeden Osmanî Nişanı ile taltif edilmiştir. Bkz. (BOA, Y.MTV, 142/3: 14 Mayıs 1896; BOA, İ.TAL, 100/65: 13 Temmuz 1896).

telgrafı ve Yıldız Sarayı'nın izni ile Mehmed Recai Efendi Brüksel'e gönderilmiş ve Paris'teki cenaze namazını yine O'nun kıldırması (BOA, HR.SFR.3, 534/3: 18 Ocak 1903; BOA, HR.SFR.3, 536/2: 19 Ocak 1903). İngiltere Folkenstone'da vefat eden Abdülhalim Memduh Bey'in defin işleri için cenaze masrafları hükümet tarafından karşılanmak üzere yine Mehmed Recai Efendi görevlendirilmişti (BOA, HR.SFR.3, 555/46: 6 Aralık 1905; Enginün 1994: 309-310).

İlk sefaret imamlarından bazıları hakkında isimleri dışında elimizde çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Viyana'da görevli Hasan Sabri hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Aynı durum Paris Sefaret İmamı Hafız Mustafa Reşid Efendi için de geçerlidir. Berlin Sefaret İmamı Yahya Hilmi Efendi, Almanca bilen fakat bunu Arap lehçesiyle konuşan ve her gün Allgemeine Zeitung okuyan biri olarak zikredilmektedir (Okday 1986: 23). Aynı zamanda *Misbahu'l-İhvan* isimli bir eseri bulunmaktadır (BOA, MF.MKT 961/70: 1 Kasım 1906). Aslen Eğinli olan St. Petersburg Sefaret İmamı Ali Zühdi Efendi ise 1858 yılında doğmuştu. 1883 yılında tahsil için İstanbul'a gelerek Sinan Paşa medresesine kaydoldu. 1891 yılında tayin edildiği St.Petersburg'ta 18 yıl görev yaptıktan sonra 17 Ocak 1910'da azledildi (Kaya 2017: 75).

II. Abdülhamid döneminde sefaret imamlıklarında tek değişiklik Roma'da yapılmıştır. Fakat bunun zorunlu nedenlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Daha önce değinildiği gibi Roma Sefaretine ilk olarak Hafız İbrahim Efendi tayin edilmişti. Fakat Hafız İbrahim Efendi, kendisini Roma'ya götüren İtalyan vapurunun Yunan sularında batması ile hayatını kaybetmişti (BOA, İ.DH, 1253/98341: 11 Kasım 1891). Onun yerine daha önce yapılan imtihanda ikinci yedek olarak yer alan Çankırlı Mustafa Mesud Efendi atandı. Mustafa Mesud Efendi, uzun yıllar Roma'da görev yaptıktan sonra 14 Mart 1905 tarihinde hayatını kaybetti⁵. Mustafa Mesud Efendi'nin yerine ise Haşim Veli Efendi tayin edildi. Roma'da görev yapan son sefaret imamı olan Haşim Veli Efendi, daha önce Romanya'nın Mecidiye kasabasındaki Medrese-i İslamiye isimli okulda muallimlik ve Edirne'de müderrislik vazifelerinde bulunmuştu (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 236/8: 11 Kasım 1919).

Londra Sefaret İmamı Mehmed Recai Efendi

Londra'ya tayin edilen Eğinli Mehmed Recai Efendi'nin bu görev öncesindeki hayatı konusunda bir bilgiye sahip değiliz. Fakat onun, büyükelçiliklere tayin edilen ilk sefaret imamları arasında en dikkat çekici isim olduğunu söyleyebiliriz. Gerek hatıratlardan gerekse arşiv belgelerinden elde ettiğimiz bilgiler farklı yaşam tarzı ile II. Abdülhamid'in sefaret imamlarının Batı'nın yaşam tarzlarını benimsemeleri hakkındaki korkularının yersiz olmadığını göstermektedir. Ayrıca onun Londra'daki İslami cemaatlerle ilişkisi konusunda da ilginç bilgilere rastlanmıştır.

Londra Sefiri Rüstem Paşa'nın başlangıçta sefarethanelere imam tayinine olumsuz yanıt verdiğini fakat Woking Oriental Institute kurucusu G. W. Leitner ile müzakeresinden sonra kararını değiştirdiğinden daha önce söz edilmişti. Mr. Leitner, kendi himayesinde hizmet veren İngiltere'deki ilk Müslüman ibadethanesi Woking

⁵ Roma'da bir Müslüman mezarlığı bulunmadığı için Mustafa Mesud Efendi'nin cenazesinin İstanbul'a nakledilmesine karar verilmişti. Bkz. (Y.A.RES., 130/18: 21 Mart 1905).

Camiinde bir imamın bulunmasının Londra'da yaşayan Müslümanlar arasında olumlu etki yapacağını düşünmekteydi. Fakat onun tarafından kaleme alınan ve Rüstem Paşa'ya gönderilen 5 Nisan 1894 tarihli bir mektup, başlangıçta Londra Sefaret İmamı Recai Efendi ile kurulan ilişkilerin bozulduğunu göstermektedir. Mektup, Mr. Leitner'in oğlu Henry'e sefaret imamı tarafından iletilen bir not üzerine yazılmıştır. Bu notta Recai Efendi, Ramazan bayramı münasebetiyle Woking'e davet edildiğini fakat bu davete icabet edemeyeceğini çünkü beş ay önce Mr. Leitner'in sefarethaneye gönderdiği bir mektupta sefaret imamının bir daha Woking'e kimseyi getirmemesini istediğini belirtmektedir. Recai Efendi'ye göre; bu sözlerin kendisi için ne anlama geldiği açıktır. Yani kendisi de Woking Camiinde istenmemektedir.

Mr. Leitner, aylar önce Osmanlı sefarethanesine bir mektup gönderdiğini kabul etmektedir. Fakat o mektubun Recai Efendi'nin yanında getirdiği adamın kendisine Woking Camiini kâr amacıyla mı işlettiğini sormasını bir hakaret olarak gördüğü için aynı adamın tekrar gelmemesi amacıyla yazıldığını ifade etmektedir. Bu nedenle Recai Efendi'nin tavrını anlamsız bulmaktadır. Mr. Leitner'e göre; Osmanlı sefaret imamı üzerine düşen dini vazifeyi yapmamak için bunu bir bahane olarak kullanmaktadır. Kendisi ve ailesinin imamı defalarca evlerinde ağırladıklarını, ona karşı en küçük bir kötü davranış dahi sergilenmediğini belirtmektedir. Recai Efendi ise, ülkeye geldiği ilk günlerden beri imam olarak Woking Camiindeki hizmetlerde gönülsüz davranmıştır. Mr. Leitner'i kızdıran bir diğer husus da Londra'daki Encümen-i İslam üyelerinin Osmanlı sefaret imamı tarafından kıldırılacak bayram namazının Chingford Hotel'de eda edileceğini ilan etmeleridir.

Ertesi gün, Mr. Leitner tarafından Osmanlı büyükelçiliğine bir mektup daha gönderilir. İddiasına göre; Woking Camii'ne bayram namazına gelen Müslümanlar engellenmiş ve Osmanlı sefaret imamı himayesinde Chingford Hotel'de düzenlenecek kutlamalara katılmaları için kandırılmak istenmişlerdir. Bir gün önce yazdığı mektuptan sonra sefaret imamının bu teşebbüsüne inanmamaktadır. Woking Camiine sefaret imamının gelmeme konusundaki mazeretinin geçersiz olduğunu tekrarlayan Leitner, Recai Efendi'yi ahlaksızlık ve sadakatsizlikle suçlamaktadır. Çünkü Londra'ya bir imam tayin edilmesinin nedeni himayesindeki Woking Camii'dir.

Aynı gün Rüstem Paşa tarafında Leitner'e cevaben bir mektup gönderilir. Osmanlı büyükelçisi İmam Recai Efendi ile Leitner arasında yaşanan problemlerden dolayı üzgündür. Fakat sefaret imamını Woking Camii'ne gitmeye zorlamak gibi bir yetkisi yoktur. İmamın İngiltere'deki hangi Müslüman cemaatlerle ilişki kuracağına karışamayacağını ifade eder. Ayrıca Leitner'in iddia ettiği gibi Londra'ya imam tayinin tek nedeni Woking Camii değildir. Çünkü Osmanlı büyükelçiliklerinin hepsinde birer imam görev yapmaktadır.

Rüstem Paşa'dan aldığı mektupla hayal kırıklığına uğrayan Mr. Leitner'in, 9 Mayıs tarihindeki cevabı çok daha ağırdır. Ona göre; Recai Efendi, İngilizler için dini, Hind Müslümanları içinse politik propagandanın bir aracına dönüşmüştür. Osmanlı sefaret imamının eliyle Woking Camii cemaatinin bölünmesine, saygınlığının zedelenmesine ve yaptığı hayırsever işlerin baltalanmasına kesinlikle izin vermeyecektir. Son olarak Britanya'nın Müslümanlara toleransının kötü niyetli politik amaçlar için kullanılmayacağını ifade eden Leither, bir Osmanlı tebaası ve elçiliği

çalışanının aşağılamasına karşı her Britanya vatandaşının hakkı olduğu gibi özür beklentisini dile getirmektedir (BOA, HR.SFR.3, 428/4: 05 Nisan 1894).

Recai Efendi hakkındaki ithamlar Mr. Leitner'in iddiaları ile sınırlı değildir. 1899 yılında çok daha ağır suçlamalarla bu defa doğrudan İstanbul'a şikâyet edilir. Hakkında İslam'a uymayan hal ve davranışlarda bulunduğu, ibadetlerini yerine getirmediği, kılık ve kıyafetinin uygunsuz olduğu, serpuş giydiği ve fahişelerle gezdiği gibi iddialar söz konusudur. Mehmed Recai Efendi, bu iddialara bizzat kendi kaleme aldığı arıza ile cevap verir. Ona göre bu şikâyetlerin arkasındaki kişi Afrikalı Hacı Muhammed Doulie⁶ isimli bir zattır. Şikâyet dilekçesindeki imza sahiplerinin birkaçı onun adamlarıdır. İmzası bulunan diğer 62 kişinin ise kim olduğu bilinmemektedir ve bunlar tarafından uydurulmuş isimlerdir.

Muhammed Doulie'nin amacının Londra'da Hint Müslümanlarının teşkil ettiği Encümen-i İslam isimli cemaat üzerinde nüfuz elde etmek olduğunu düşünen Mehmed Recai Efendi, bu cemaatin mübarek gecelerde ve bayramlarda bir araya geldiklerini ve kendisinin de davet edildiği zamanlarda memnuniyetle onlara iştirak ettiğini belirtmektedir. Bir süre önce Londra'da peyda olan Hacı Muhammed Doulie, Encümen-i İslam cemaatinden bazı kişileri kandırıp kendisine bağlamış ve hanesinin bir bölümünü camiye çevirtmiştir. İslam memleketlerinden gelen paralarla geçinen Muhammed Doulie bir ara İstanbul'a giderek bazı taleplerde bulunmuştur.⁷ Bu taleplerden biri de sefaret imamlığının kendisine tevcihidir. Mehmed Recai Efendi'ye göre; Muhammed Doulie'nin düşmanlığının bir sebebi de bayram ve mübarek gecelerde her iki taraftan aldığı davetlerde kendisinin Encümen-i İslam'ı tercih etmesidir.

Mehmed Recai Efendi, hakkındaki hiçbir iddiayı kabul etmemektedir. Diyanetini ve şer'i hükümleri bilenlerden biri olarak kıyafetinde uygunsuz bir durum olması söz konusu değildir. Oruç ve namaz ibadetlerini ifa etmediği ithamları da asılsızdır. Hacı Muhammed Doulie'ye göstermek maksadıyla Londra çarşılarında namaz kılması mümkün olmadığı için vazifelerini evinde ifa etmektedir. Serpuş giydiğine dair iddiaları da yalanlamaktadır. Yalnız İstanbul'dan getirttiği ve Osmanlı süvarilerinin taktığı kalpağı bir süre kullanmıştır. Bunun nedenini de gazetelerin olumsuz neşriyatı sonucu İngiliz kamuoyunun galeyana gelmesi olarak açıklamaktadır. Fakat hangi olaydan dolayı İngiliz kamuoyunun galeyana geldiği konusunda bir bilgi vermemektedir. Fahişelerle gezdiği iddiaları da tamamen gerçek dışıdır. Kendisinin bu kadar alçalacağı düşünülemez. Nazarında her şeyden daha kıymeddar olan ilmiye sıfatının ve ırz ve namusunun bir serseri güruhu tarafından lekelenmesi onu ziyadesiyle üzdüğünü ifade etmektedir.

Konu hakkında tahkikat yapmakla görevlendirilen Kostaki Antropoulo Paşa, söz konusu iddiaların gerçekliğini sefaret kâtiplerine sormakla yetinmiştir. Gerek sefaret

⁶ Güney Afrika'dan gelen Hacı Muhammed Doulie, orada Osmanlı adına önemli hizmetlerde bulunan Ebubekir Efendi'nin talebelerinden biridir. Aynı zamanda Ümit Burnu Cemaat-i İslamiyesi liderlerinden biri olan Doulie'nin Londra'da önemli hizmetleri olmuştur. Muhammed Doulie hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Uçar 2008: 423-434).

⁷ Hacı Muhammed Doulie, 1897 yılında İstanbul'a gitmiş ve II. Abdülhamid'in huzuruna kabul edilmiştir. Bkz. (Uçar 2008: 429).

müsteşarı (Abdülhak Hamid Tarhan) ve gerekse kâtipler Recai Efendi'nin bir ara bazı sebeplerden dolayı kürklü kalpak giydiğini kabul etmekle beraber ne İngiliz serpuşu kullandığına ve ne de uygunsuz bir hareketine şahit olmuşlardır (BOA, BEO, 1299/97406: 25 Nisan 1899). Londra sefaret çalışanları Mehmed Recai Efendi'nin savunmasını kuvvetlendirmektedir. O zaman gerçekten bir iftira mı söz konusudur?

Mehmed Recai Efendi'nin Londra'da bulunduğu yıllarda meşhur edebiyatçı Abdülhak Hamid de Osmanlı büyükelçiliğinde görevlidir. İkili arasında samimi bir dostluk tesis edildiği anlaşılmaktadır. Abdülhak Hamid hatıralarında; ibtidai medrese mensubu olan sefaret imamlarının seçiminde gevşeklik gösterildiğini belirtmekle birlikte Mehmed Recai Efendi'yi istisna tutmaktadır. Onu edepli, terbiyeli ve medeniyete meyilli bir kişi olarak nitelendirmektedir. Hamid'e göre; Recai Efendi, cehaletini göstermemek ilmine vâkıf, zarif tabiatlı ve arif bir zattır. Batıl inançlarından kurtulmuş, gittikçe terakki ederek en sonunda başına serpuş-ı medeniyeti geçirmiştir. İstanbul'un cahil girilen echel çıkılan ataethanelerinden gelerek Londra gecelerinde kendisine yol bulabilmiştir. Recai Efendi, kendisini herkese sevdirmiş ama özellikle ihtiyar kadınların hayranlığını kazanmıştır. Bunlardan bazıları onu Hz. İsa'ya benzetmektedirler (Enginün 1994: 247-248).

Esad Cemal (Paker) Bey de Londra'daki görevine başladıktan kısa bir süre sonra hem fiziki olarak hem de ruhen birbirine benzettiği Abdülhak Hamid ve Mehmed Recai Efendi ile yakın dost olmuştur. Esad Cemal'in asil ruhlu ve fevkalade şık olarak nitelediği Mehmed Recai Efendi, Londra'nın en büyük terzisi Pool'dan giyinir ve başından silindir şapkasını eksik etmezdi (Paker 2001: 21). Onu Leydi Bartelet ve kızları eşliğinde Londra'nın en meşhur operası Covent Garden'a götüren ilk kişi Mehmed Recai Efendi'dir. Paker, gece içkiyi fazla kaçırın üç dostun birbirlerine olan sevgiyi göstermek için halı üzerinde secdeye gelip kafalarını piramit şeklinde birbirine dayayarak ruhlarını birleştirmek istemelerini canlılığını koruyan bir hatıra olarak nitelendirmektedir (Paker 2001: 36-38).

Rüstem Paşa döneminde Londra sefaret müsteşarı olan Morel Bey'in eşi de Mehmed Recai Efendi'den bahsetmektedir. Madame Morel, *"From an Eastern Embassy: Memories of London, Berlin and the East (1920)"* isimli hatıratına Osmanlı büyükelçiliği kaçırlaryasıyla yediği ilk akşam yemeği ile giriş yapar. Bu yemeğe katılanlar arasında tam da Sultan II. Abdülhamid'in arzuladığı gibi başında sarığı ile Mehmed Recai de bulunmaktadır (Madame Morel 1920: 2). Eşinin Berlin'e tayini nedeniyle Londra'dan ayrılan ve yıllar sonra geri dönen Madame Morel, geleneksel sarık ve kıyafeti yerine uzun bir ipek şapka ve redingot giymiş olan Mehmed Recai Efendi ile karşılaştığında büyük şaşkınlık yaşamıştır. Mehmed Recai Efendi ise vazifesinin haysiyetini korumak istermiş gibi kıyafetinin İstanbuline benzediğini ifade etme gereği duymuştur. Madame Morel, onun ilk yıllarda elinde tespih çekerek sefaret bahçesinde bir aşağı bir yukarı dolaştığı günleri hatırlamaktadır (Madame Morel 1920: 78-79).

Adı geçen hatıralarda yer alan bilgiler Londra Sefaret İmamı Mehmed Recai Efendi hakkındaki iddiaların çoğunun asılsız olmadığını göstermektedir. Fakat yürütülen soruşturmada bir sonuca varılamamıştır. Yine de Sadarettin Meşihat Dairesine bir yazı gönderilerek sefaret imamlarının sadece bir yıl için atanmasına dair

irade-i seniyye hatırlatılır. Sefarethanelere tayin edilen ilk imamlardan olduğu anlaşılan Mehmed Recai Efendi'nin yerine bir başkasının seçilmesi istenir. Diğer büyükelçilik imamlarının da görev süresi dolmuş ise Meşihat Dairesi onlar yerine de uygun adaylar belirlenecektir (BOA, BEO, 1329/99603: 23 Haziran 1899). Ancak bu kararın da Yıldız Sarayı tarafından dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim hem Recai Efendi hem de diğer imamlar II. Abdülhamid'in saltanatının sonuna kadar görevlerine devam ederler.

II. Meşrutiyet Döneminde Sefaret İmamlarına Dair Yeni Düzenlemeler

İttihad ve Terakki'nin II. Abdülhamid dönemi kadrolarını tasfiye etmek amacıyla başlattıkları tensikat, Hariciye Nezaretinde de büyük değişikliklere yol açmasına rağmen büyükelçilik bünyesinde yer alan sefaret imamlığı kadrolarına dokunulmadı. 1909 yılında yapılan bir düzenleme ile büyükelçilik personeli bir müsteşar, üç kâtip, bir sefaret imamı ve bir mütercim şeklinde yeniden belirlendi (Tural 2006: 289). Sefaret imamlarının aynen muhafaza edilen maaşları (Kolay 2017: 207) bir yıl sonra 2000 kuruşa çıkarıldı (BOA, DH.SAİD, 111/339).

II. Abdülhamid döneminde tayin edilen sefaret imamlarının değiştirilmesi meselesi ilk defa Meclis-i Mebusan'da Hariciye Nezareti bütçesinin tartışıldığı sırada İzmir Mebusu Seyyid Bey tarafından gündeme getirilir. Seyyid Bey, sefaret imamlarının vazifeleri gereği malumatlı, zeki, muktedir ve bir dereceye kadar siyasi ahvalden haberdar kimselerden seçilmesi gerekirken devr-i sâbıkda iltimasla tayin edildiklerini ve çoğunun dini hususlarda bile cahil olduğunu belirterek görevdeki imamların yerlerine Mekteb-i Hukuk mezunu kimselerden tayin yapılması önerisinde bulunur. Yeni imamlar 3-5 sene görevlerinde kalmalı ve az olan maaşları arttırılmalıydı. Hariciye Nazırı Rifat Paşa, Seyyid Bey ile aynı fikirdedir. Sefaret imamlarının değiştirilmesi konusunda Şeyhülislamlığa müracaatta bulunacağını belirtir (Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 22 Temmuz 1325: 108). Nitekim Meclis-i Mebusan'da gerçekleşen müzakereden birkaç ay sonra Hariciye Nezareti Tensik Komisyonu tarafından bazı büyükelçilik imamlarının değiştirilmesi kararı alınır (BOA, BEO, 3639/272858: 20 Eylül 1909).

II. Meşrutiyet sonrası sefaret imamı tayinlerinde II. Abdülhamid dönemine göre iki önemli fark bulunmaktadır. Bunlardan birinci, sefaret imamlarının Mekteb-i Hukuk mezunlarından seçilmesine özen gösterilmesidir. İkincisi ise, sefaret imamlarını belirleme işinin Meşihat Dairesinden alınarak Hariciye Nezareti'nin uhdesine bırakılmasıdır. Fakat Meşihat Dairesinin yeni uygulamaya tepkisi gecikmemiştir. Sefaret ve şehbender imamlarının görev yaptıkları mahallerdeki Müslümanlara dinin emirlerinin öğretmek ve Osmanlı hükümetine rabitalarını sağlamak gibi misyonlarının olduğuna dikkat çekilerek, fazilet ve dirayet sahibi kişilerin imamlığa seçilmesinin temini için bu vazifeye namzet olanların eskiden olduğu gibi Bab-ı Fetva'da yapılacak imtihanla belirlenmesi talep edilmiştir (BOA, BEO, 3716/278693: 10 Mart 1910; BOA, BEO, 3722/279140: 26 Mart 1910).

II. Meşrutiyet Sonrası Tayin Edilen Sefaret İmamları

Sefaret imamları arasında ilk değişikliklerden bir Paris'te yapıldı. Görevden alınan Hafız Mustafa Efendi yerine Mekteb-i Mülkiye'nin meşhur hocalarından Mehmed Atif Bey'in oğlu Kemal Atif (Kuyucak) tayin edildi. 1881 İstanbul doğumlu olan Kemal

Atıf Bey, Meclis-i Mebusan'da önerildiği gibi hem Mekteb-i Hukuk hem de Medreset'ül-Kuzat mezunuydu. Paris'te imamlık vazifesini yaparken Sorbonne Üniversitesinde hukuk eğitimine devam etti (Çankaya 1969: 1008). Muhtemelen Birinci Dünya Savaşının başlamasına kadar Paris'te kaldı. Ardından Bükreş şehbenderliği ve Şura-yı Evkaf azalıklarında bulundu (BOA, İ.DUİT 53/110: 6 Eylül 1916; BOA, BEO, 4559/341860: 13 Mart 1919). Bir dönem Mülkiye'de hocalık da yapan Kemal Atıf Bey, öğrencileri arasında silindir şapkalı imam olarak anılmaktaydı (Uluğ 1973: 65). 1927 yılında Türkiye'den uzman talebi üzerine gittiği Afganistan'da Hariciye Vezâreti Başmüşavirliği'ne tayin edildi. 1935 yılında Türkiye'ye dönüş için yola çıktığı sırada Delhi'de hayatını kaybetti (Çankaya 1969: 1008).

Paris ile birlikte St. Petersburg'da da değişikliğe gidilmişti. Rusya başkentindeki Sefaret İmamı Ali Zühdü Efendi'nin azledilmesinden sonra yerine Abdulgaffar Efendi görevlendirilmişti (BOA, İ.HR, 419/38: 9 Kasım 1909; BOA, BEO, 3661/274524, 10 Kasım 1909). Hicri 1290 senesinde Köstence'de doğan Abdulgaffar Efendi, Kırım ulemasından Hacı Mehmed Emin Efendi'nin oğluydu. Mekteb-i Hukuk'tan mezun olduktan sonra Adliye Nezaretine intisap etmiş ve taşrada çeşitli mahkemelerde görev yapmıştı. Manastır Bidayet Mahkemesi Müdde-i Umumi muavini iken 9 Kasım 1909 tarihinde St. Petersburg'a sefaret imamı tayin edildi (BOA, DH.SAİDd, 111/339: tsz). Abdulgaffar Efendi hakkında elimizde daha fazla malumat bulunmamaktadır.

Görevden alınanlar arasında Londra Sefaret İmamı Mehmed Recai Efendi de bulunmaktadır. Fakat bu duruma Londra'daki Müslüman cemaatinin bazı mensupları, Babiâli'ye gönderdikleri bir dilekçe ile tepkilerini dile getirerek Mehmed Recai Efendi'nin görevinde bırakılmasını talep ederler (BOA, HR.SFR.3, 727/21: 15 Ekim 1909). Bu dilekçeden haberdar olan ve uzun yıllardır Londra'da bulunan Halil Halid Bey, Sırat-ı Müstakim gazetesinde Recai Efendi'nin görevden alınmasını eleştiren bir yazı kaleme alır. Londra'daki Müslümanlar tarafından gönderilen dilekçeye cevap dahi verilmemesi eleştirir. Ona göre; Meşrutiyetin ilanından sonra yapılması gereken ıslahatların en lüzumluğunun birkaç sefaret imamını değiştirmekten ibaretmiş gibi gösterilmesi esef vericidir (Halil Halid, Sırat-ı Müstakim: 17 Zilhicce 1327). Fakat ne Londra Müslümanlarının dilekçesi ve ne de Halil Halid Bey'in eleştirileri Babiâli'nin kararı değişmeyecektir.

Mehmed Recai Efendi, İstanbul'a dönmesinden kısa bir süre sonra bir süredir boş olan Viyana sefaret imamlığına tayin edildi. Bu anlamda, birden fazla sefarette görev yapan tek imamdır. Her ne kadar yapılan imtihan sonucu seçildiği belirtiliyorsa da ataması yapıldığında daha önce maiyetinde çalıştığı Mehmed Rifat Paşa'nın Hariciye Nazırlığında bulunuyor olması ilginç bir tesadüftür (BOA, İ.HR 421/20, 27 Şubat 1910). Recai Efendi, Viyana'da da uzun yıllar görev yaptıktan sonra geçirdiği bir otomobil kazası sonucu 10 Ekim 1919'da hayatını kaybetmiştir (BOA, HR.İM, 167/49: 25 Kasım 1925).

Mehmed Recai'nin Londra'daki sefaret imamlığından alınmasından sonra yerine Hocasade Ahmed Esad Efendi tayin edildi (BOA, HR.SFR.3, 594/41, 25 Ekim 1909). Meşihat müsteşarı olan Ödemişli Mustafa Fehmi Efendi'nin oğlu olan Ahmed Esad Efendi, 1884 yılında İstanbul'da doğmuştu. Fatih Askeri Rüştiyesi ve Mekteb-i Nüvvab mezunuydu. (Albayrak 1996: 186) Aynı zamanda hukuk eğitimi almıştı

(Flemming-Schmidth 2002: 22). İlk resmi görevi olan Londra sefaret imamlığına 8 Kasım 1909 tarihinde tayin edildi (Albayrak 1996: 186). Ünlü oryantalist Karl Süssheim, Osmanlı büyükelçiliğini ziyareti sırasında Londra'ya yeni gelmiş olan Ahmed Esad Efendi ile tanışma fırsatı bulmuştur. Onun verdiği bilgiye göre; o sırada 28 yaşlarında olan Ahmed Esad Efendi, sarık ve Osmanlı ulemasına özgü kıyafetiyle İstanbul'dan yola çıkmış fakat insanların tuhaf bakışları ve kötü davranışları nedeniyle Belçika'da başına fes geçirmiştir. Şimdi ise elçilik talimatıyla bir Avrupalı gibi giyinmektedir. Basra eyaletinin İngiliz hükümetine teslim edilmesi gerektiği gibi tuhaf politik fikirleri vardır (Flemming-Schmidth 2002: 22) Fakat Ahmed Esad Efendi'nin Londra'daki sefaret imamlığı uzun sürmeyecektir. Altı ayını bile doldurmadan Londra'nın havasına alışamadığı ve ailevi işlerini bahane ederek görevinden ayrılır (Albayrak 1996: 186; BOA, HR.SFR.3, 728/23, 15 Mart 1910; BOA, HR.SFR.3, 728/28, 29 Mart 1910). Fakat kısa bir süre sonra Sinop niyabetine tayin edilir (BOA, HR.SFR.3, 632/28: 09 Mayıs 1911). Buradan mebusluğa aday olduğu için azledilir. Daha sonra Tire'ye tayin edilir. Tire kadılığından uygunsuz ve gayriahlaki davranışları nedeniyle azledilecektir. Fakat kendisine göre; İttihad ve Terakki muhalifi olduğu için iftiraya uğramıştır. Birinci Dünya Savaşı başladığında silahaltına alınır. Ahmed Esad Efendi, Aydın'a bağlı Nif kazası kadısı iken 30 Mart 1920'de hayatını kaybetmiştir (Albayrak 1996: 186-189).

Ahmed Esad Efendi'nin ardından Londra sefaret imamlığına yapılan imtihan sonucu Manisalı Mehmed Hayreddin seçildi (BOA, İ.HR, 424/1: 09 Ekim 1910; BOA, HR.SFR.3, 729/32: 18 Ekim 1910; BOA, HR.SFR.3, 729/54: 16 Aralık 1910). O da Hukuk mektebi mezunlarındandı (Ergin 1937: 313). Hayreddin Efendi, ülkesine geri döndükten sonra Darü'l-Hilâfeti'l-aliyye Medresesi İngilizce müderrisi olarak Teali-i İslam Cemiyeti kurucu üyeleri arasında yer aldı (Gurulkan 2000: 115). 1924-1927 yılları arasında İbulemin Mahmud Kemal İnal başkanlığındaki Vesaik-i Tarihiye Tasnif Heyeti'nde aza olarak görev yaptı (Çuluk 2007: 97). Son Londra sefaret imamı olan Mehmed Hayreddin Efendi, 1933 yılının Ramazan ayında hayatını kaybetti (Ergin 1937: 113).

Berlin'e tayin edilen ilk sefaret imamı Yahya Hilmi Efendi, II. Meşrutiyet döneminde bir süre daha vazifesine devam etmiştir. Fakat 1913 yılında sefarethaneden izin almaksızın yurda dönmesinden dolayı azledildi ve yerine Ortaköy Camii imamı Ünyeli Hafız Şükrü Efendi tayin edildi (BOA, İ.HR, 431/6: 17 Nisan 1913; BOA, BEO, 4164/312295: 19 Nisan 1913). Hafız Şükrü Efendi'nin Berlin'de çok önemli hizmetler yaptığı anlaşılmaktadır. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Schwetzingen'de yaptırılan caminin yenilenmesine katkıda bulundu. Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri safında savaşırken esir düşen Müslümanların tutulduğu Wünsdorf Camii'nde de önemli işler yaptı. Osmanlı Berlin sefaretinin ilga edilmesinden sonra muhtemelen Almanya'da evlendiği⁸ için Türkiye'ye bir daha dönmedi. Berlin'deki ilk daimi elçi Ali Aziz Efendi'nin vefatı üzerine III. Friedrich Wilhelm'in emriyle kurulan ve bugün Berlin Şehitliği olarak anılan Müslüman mezarlığının bakımını üstlendi. Hafız Şükrü Efendi, 7 Mart 1924 tarihinde vefat etti alman eşi ve kendisinin kabri aynı mezarlıkta

⁸ Hafız Şükrü Efendi'nin Türkiye'de de Mevhibe Hanım isminde bir eşi bulunmaktaydı. Hafız Şükrü'nün vefatının ardından Mevhibe Hanım eşinin metrukâtının kendisine teslimi için müracaatta bulunmuştur. Bkz. (BOA, HR.İM, 100/73: 24 Mart 1924).

bulunmaktadır (Baliç 1989: 520-521; Akkaya: www.sabahulkesi.com; Ertürk: www.academia.edu/32116450)

II. Meşrutiyet sonra Roma sefaret imamlığında değişikliğe gidilmedi. Buraya 1905 yılında tayin edilen Haşim Veli Efendi, İtalya'nın İtilaf Devletleri safında savaşa girmesine kadar görevini sürdürdü (BOA, HR.HMŞ.İŞO, 236/8: 11 Kasım 1919). 1875 Şumnu doğumlu olan Haşim Veli Efendi, oldukça velut bir yazardır (Zarcone 2015: 163). Görevi boyunca çok sayıda telif eser kaleme aldı (Kaplan 2012: 114-115). Roma sefirlerinden İbrahim Hakkı Bey, Haşim Veli'yi Fransızca ve İtalyanca öğrenmiş, ilerici ve geniş bir dünya görüşüne sahip bir din adamı olarak değerlendirmektedir (Falconi-Kuneralp 2013: 32). Haşim Veli'nin ilginç yanlarından biri de 1910 yılında pek çok Jöntürk'ün üye olduğu Hür Masonlar Locasına katılmasıdır (Zarcone 2015: 163). Muhtemelen bu bağlantısı Roma'daki görevini sürdürmesini sağladı. Aynı zamanda Mevlevi olan Haşim Veli Efendi, II. Abdülhamid döneminde göreve başlamasına rağmen muhalif bir din adamı olduğu anlaşılmaktadır. O'nun tahttan indirilmesinden sonra kaleme aldığı kıyamet alametlerine dair bir risalede eski Osmanlı Sultanını zamanın deccalı olarak değerlendirmektedir (Haşim Veli 2003: 183).

Washington Sefaret İmamı Mehmed Ali Efendi

Misafirini-İ İslam teşrifatçısı Mehmed Ali Efendi, 1909 Ekim ayı başlarında Washington'a sefaret imamı tayin edilmiştir (BOA, İ.HR, 419/22: 7 Ekim 1909; BOA, BEO, 3647/273458: 10 Ekim 1909). Bu atamanın nedeni Amerika Birleşik Devletleri başkentindeki Osmanlı temsilciğinin büyükelçiliğe dönüştürülmesidir. Böylece büyükelçiliklerde görev yapan sefaret imamlarının sayısı yediye yükselmiştir.

Mehmed Ali Efendi hem geçmişteki hayatı hem de Washington'daki faaliyetleriyle dikkat çeken bir kişiliktir. Göreve başlamışından kısa bir süre sonra Sırat-ı Müstakim gazetesinde Edhem Nejad'ın kaleme aldığı bir yazı onun geçmişi hakkında bize bazı ipuçları vermektedir. Meşrutiyet idaresinin Washington'a imam tayinini alkışlayan Edhem Nejad, yazısında Üsküdarlı Enver Bey'in Amerika'dan gönderilen bir mektuba da yer vermiştir. Enver Bey'in bildirdiğine göre; Mehmed Ali Efendi, Amerika'ya göç etmiş Suriyelilerin oturduğu bölgede bir ev tutmuştur. Washington sefaret imamı II. Abdülhamid mazlumlarından olup İstanbul'da hapis yatmıştır. Çin ve Japonya'da 15 sene kalmış, dillerine aşınadır. İngilizceye çok iyi derecede vâkıftır. Çin ve Hind Müslümanlarından bir heyet II. Abdülhamid'in huzuruna kabul edildiklerinde tercüman olarak o da hazır bulunmuştur. İmam Efendi ve diğer Müslümanlar Amerika'da bir camii inşa etmek emelindedirler. Arsa fiyatları pahalı olduğu için Amerikan hükümetinin uygun bir yer tahsis etmesi umulmaktadır. Camii inşa edilene kadar bir büyük oda kiralanacak ve içi teşrif edilerek geçici bir ibadethane olarak kullanılacaktır (Edhem Nejad, Sırat-ı Müstakim, 11 Rebiülahir 1328).

Enver Bey'in mektubundaki bilgilerle Ahmet Uçar'ın "*Unutulmayan Miras: Güney Afrika'da Osmanlılar*" başlıklı kitabında bahsettiği Hacı Muhammed Ali adlı bir kişi arasında ciddi benzerlikler bulunmaktadır. Bugünkü Gürcistan'da yer alan Ajer-Quila'da doğan Hacı Muhammed Ali, İstanbul'a gelerek Fatih'teki Başkurşunlu Medresesinde eğitim almıştır. 1891 yılında İstanbul'dan ayrılarak ilk seyahatini Arabistan yarımadasına gerçekleştirir. Hac farızasını yerine getirmek için gittiği Mekke'de dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen Müslümanlarla tanışır ve onların yaşadıkları yerleri

ziyaret etmeğe karar verir. Bu kararı doğrultusunda seyahate çıkan Hacı Muhammed Ali'nin gittiği yerler arasında Hindistan ve Çin de bulunmaktadır. Güney Afrika'ya yaptığı seyahatin ardından 1906 yılında İstanbul'a döner (Uçar 2008: 441-445).

İhsan Süreyya Sırma tarafından yayınlanan Fransa'nın Pekin büyükelçiliğine ait 18 Haziran 1902 tarihli bir başka belge de Muhammed Ali hakkında daha ilginç bilgiler sunulmaktadır. Bu belgeye göre; Muhammed Ali, II. Abdülhamid'in bir ajanı olarak Çin'e gelmiştir. Pekin'deki Müslümanların dini liderlerinden İmam Wang Kuan'a misafir olmuştur. Kendisini Uzak Doğu'daki dindaşlarını ziyaret etmek amacıyla yola çıkan bir turist hoca olarak tanıtmaktadır. Belgede, Muhammed Ali'nin dört sene önce de muhtemelen aynı görevle Çin'e geldiği de belirtilmektedir. Uzak Doğu'da pek çok ülke ve şehri ziyaret eden Muhammed Ali Japonya'ya da gitmiş ve Yokohama liman şehrinde bir cami inşası için çalışmalarında bulunmuştur (Sırma 1998: 155-158). Pekin Müftüsü olan Davudoğlu Abdurrahman'ın⁹ Sultan II. Abdülhamid'e yazdığı bir mektupta da Muhammed Ali'den söz edilmektedir. Meşhur ve faziletli seyyah olarak nitelendirdiği Hacı Muhammed Ali sayesinde Osmanlı Sultanı ve İslam halifesinin durumu hakkında bilgi sahibi olduklarını ifade eden Pekin müftüsü, II. Abdülhamid'den Çin'e bir elçi tayin edilmesini talep etmekteydi (Turan 2017: 468-469).

Hiç şüphe yok ki Washington sefaret imamı Mehmed Ali ile Muhammed Ali aynı kişilerdir. Hem Uçar'ın hem de Sırma'nın verdiği bilgilerde isminin Muhammed Ali olarak geçmesinin nedeni referanslarının Batılı kaynaklar olmasıdır. Nitekim Hicri 1317 tarihli bir belge de bu durumu tasdik etmektedir. Fatih Başkurşunlu medresesi talebesi olduğunu ve birkaç senedir Çin, Hindistan, Japonya ve Afrika'da seyahat ettiğini belirten Hacı Mehmed Ali adlı bir kişi, Japonya'nın Yokohama bölgesine ticaret amacıyla pek çok Müslümanın gelmesinden dolayı orada bir cami ve kabristan yapımı için yardım ricasında bulunmaktadır (BOA, BEO, 1423/106694: 27 Aralık 1899; Eraslan 1992: 375)

1906 yılına ait bir başka Osmanlı arşiv belgesinde, Güney Afrika'dan gelen Hacı Mehmed Ali isimli bir talebenin Ümit Burnu fahri şehbenderliğinde vize ettirdiği pasaportla İstanbul'a geldiği için Zabtiye Nezareti tarafından sorguya alındığını görmekteyiz. Bu belgede verilen bilgilere göre; Batumlu Hacı Mehmed Ali Efendi, mürur tezkiresi ile önce Hicaza ve Cidde'den aldığı pasaport ile de ilim tahsili maksadıyla Hindistan ve Çin'e gitmiştir. Ayrıca kendisinin daha önce Çin'e gönderilen heyete dâhil olduğunu da ifade etmekteydi (BOA, ZB, 338/131, 07 Ağustos 1906). Yalnız her iki belge de Hacı Mehmed Ali'nin II. Abdülhamid'in bir görevlisi ya da ajanı olmadığını göstermektedir.

Geçmişteki hayatından bir aksiyon adamı olduğu anlaşılan Mehmed Ali Efendi'nin diğer sefaret imamlarına göre daha faal bir şekilde imamlık vazifesini ifa ettiği görülmektedir. Washington'daki İlk icraatlarından biri Aşağı Manhattan'da Küçük Suriye olarak adlandırılan bölgede Rector Street üzerinde 17 nolu apartmanın üçüncü katında kiraladığı daireyi mescide dönüştürmesidir (Bowen 2015: 182). Bu

⁹ İmam Wang ile Pekin müftüsü Abdurrahman Davudoğlu aynı kişiler oldukları anlaşılmaktadır. Zira Arzu Ocaklı tarafından kaleme alınan makalede 1906 yılında hac farızasını yerine getirdikten sonra İstanbul'a uğrayan ve Sultan II. Abdülhamid tarafında kabul edilen müftünün adı Abdurrahman Wang Ku'an olarak zikredilmektedir. Bkz. (Lee 1988: 200; Ocaklı 1999: 590).

Amerika'daki ilk Müslüman mabetlerinden biridir. İrşat faaliyetlerine önem veren Mehmed Ali Efendi, Washington çevresinde Müslümanların yaşadığı bölgeleri de sık sık ziyaret ederek vaazlar vermiştir (Acehan 2010: 212) Birinci Dünya Savaşının patlak vermesinden sonra Amerika'daki Müslümanların Hilal-i Ahmer Cemiyetine önemli bağışlar yapmalarını sağlar (İzgöer-Tuğ 2013: 692-694). Amerika Birleşik Devletlerinin 1917 yılında Birinci Dünya Savaşına girmesi ile iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kesilmesi üzerine Osmanlı Washington sefaretinin muhafızı tayin edilir. Bu sayede Amerika'da kalan Mehmed Ali Efendi, Milli Mücadele sırasında Himaye-i Etfal Cemiyeti için yardım toplanmasına da katkı sağlamıştır (Akın 2004: 481-482). 1923 Mayıs ayında Türkiye'ye geri dönmek üzere yola çıktığına dair İspanya'nın Washington sefaretinden Ankara hükümetine bir yazı gönderilmesine rağmen (BOA, HR.İM, 92/16: 18 Aralık 1923) onun hayatının geri kalanı hakkında bir bilgi sahibi değiliz.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde sefaret imamları büyükelçilik kaçırlarındaki bir memuriyet olmasına rağmen hakkında çok fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Bunun sebebi oldukça geç bir tarihte ihdas edilmiş olmasıdır. Çeşitli vesileler ile yurt dışına gönderilen kimi elçilerin maiyetinde imamlara yer verilmesine rağmen ilk sefaret imamının Hoca Tahsin Efendi olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu atama bir istisnadır. Sefaret imamlığının kurumsal bir kimlik kazanmasına yönelik ilk adımlar, II. Abdülhamid döneminde atılmıştır.

Sefarethanelere imam tayinine dair elçilik görüşlerinin hemen hepsinin olumsuz olması bu memuriyetin bir ihtiyaçtan daha çok bizzat II. Abdülhamid'in arzusu ile ihdas edildiğini göstermektedir. Sefarethanelere imam tayini meselesi ilk defa gündeme geldiğinde aşırı özen gösterilmesi O'nun kişiliği ve hassasiyetleriyle örtüşen bir durumdur. Fakat yine O'nun, sefaret imamlarının bir yıl gibi oldukça kısa bir süre görev yapmaları konusundaki ısrarına rağmen ilk tayin edilenlerin uzun yıllar değiştirilmeden görevlerinde kalmaları anlaşılabilir görünmektedir. Üstelik bazı imamlar hakkında şikâyetler söz konusudur ve bu şikâyetler Yıldız Sarayı tarafından da bilinmektedir. Burada akla gelen en mantıklı yorum; II. Abdülhamid'in, sefarethanelere gönderilecek diğer imamların da Batı medeniyetinden olumsuz etkilenmelerinden korkmasından dolayı yeni tayinlere izin vermediğidir.

II. Meşrutiyetin ilanından sonra da büyükelçilik maiyetindeki imam kadroları muhafaza edilir. Bununla birlikte II. Abdülhamid döneminde tayin edilen bazı imamlar görevden alınmış yerlerine yenileri görevlendirilmiştir. Yeni tayin edilenlerin Mekteb-i Hukuk mezunlarından seçilmesine dikkat edilmiştir. Bu dönemde dikkat çeken bir diğer önemli değişiklik de sefaret imamlarını belirleme işinin Meşihat Dairesi yerine Hariciye Nezaretine bırakılmasıdır.

Sefaret imamlarının vazifelerinin ne olduğu çok açık değildir. Yaptıkları en belirgin iş, yurt dışında vefat eden Müslümanların cenazeleri için dini vecibeleri yerine getirmektir. Zaten o dönemde Avrupa'da ikamet eden Osmanlı tebaasından Müslümanların sayısı çok azdır. Ayrıca Rusya'nın kendi tebaası olan Müslümanlar veya İngiltere'nin sömürgelerinden gelenler üzerinde İslam dünyasının halifesi olan Osmanlı Sultanının resmi bir görevlisi olan imamlara etkili bir şekilde faaliyet gösterme şansı verecekleri düşünülemezdi. Gerçi eldeki bilgiler sefaret imamlarının faaliyetleri

hakkında bizleri yeterince bilgilendirmemektedir. Bu açığı birbirinden farklı iki isimle kapatmaya çalıştık. Londra sefaret imamı Mehmed Recai Efendi, ilmiye sınıfına mensup bir kişiye yakışmayacak hal ve davranışlarıyla dikkat çekmektedir. Oldukça ilginç bir hayat hikâyesi olan Washington sefaret imamı Mehmed Ali Efendi ise Amerika'daki Osmanlı Müslümanları üzerinde etkili olmayı başarmıştır.

Sefaret imamlarının İslâm'a ve Osmanlı Devleti'ne ne ölçüde katkı sağladıklarını yorumlamak açısından bu çalışma yeterli olmayabilir. Ayrıca bugün Diyanet İşlerinin himayesinde yurt dışında görev yapan müsteşar, ataşe ve imamların Osmanlı döneminin sefaret imamlarıyla çok fazla benzerlik göstermediğinin de farkındayız. Yine de kurumsal bir yapının tarihi sürekliliği açısından dün ile bugün arasında bir bağ kurulmasının değerli olduğu kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

ACEHAN, Işıl, (2010), *“Made in Massachusetts”: Converting Hides and Skins into Leather and Turkish Immigrants into Industrial Laborers (1860s-1920s)*, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü, Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

AKIN, Veysi, (2004), “Amerika’da İlk Türk Lobisi: Türk Teavün Cemiyeti (Turkish Welfare Association)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XX, S. 59: ss. 453-521.

AKÜN, Ömer Faruk, (1998), “Hoca Tahsin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XIII: ss. 198-206.

AKYILDIZ, Ali, (2011), *Sürgün Sefir Sadullah Paşa*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ALBAYRAK, Sadık, (1996) *Son Devir Osmanlı Uleması*, C. I, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.

BALİÇ, İsmail, (1989), “Almanya-Ülkede İslamiyet”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. II: s. 520-522.

BOWEN, Patrick D., (2015), *A History of Conversion to Islam in the United States*, Vol. I, Leiden-Boston: Brill.

ÇANKAYA, Ali, (1968-1969), *Yeni Mülkiye Târihi ve Mülkiyeliler*, Cilt II, Ankara: Mars Matbaası.

ÇULUK, Sinan, (2007), “Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki İbnülemin Tasnifi’nin Özellikleri”, *Arşiv Dünyası*, S. 10, Ekim 2007, ss. 95-98.

DÖNMEZ, Ahmet, (2010), “Kemal Paşazâde Said Bey ve “Sefirler ve Şehbenderler” Adlı Eseri”, *Tarihin Peşinde*, S. 3: ss 1-34.

EDHEM NEJAD, “Amerika’da İslâm 2”, *Sırat-ı Müstakim*, 11 Rebiülahir 1328.

ENGİNÜN, İnci, (1994), *Abdülhak Hâmid’in Hatıraları*, İstanbul: Dergah Yayınları.

ERASLAN, Cezmi (1992), *II. Abdülhamid ve İslâm Birliği*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

ERGİN, Osman Nuri, (1937), *Muallim M. Cevdet Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, İstanbul: Bozkurt Matbaası.

FALCONI Ilaria, Sinan Kunalp, (2013), *Palazzo Gamberini Türkiye'nin Roma Büyükelçiliği*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı.

FLEMMING, Barbara, Jan Schmidh, (2002), *The Diary of Karl Süssheim (1878-1947), Orientalist between Munich and Istanbul*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

GALİTEKİN, Ahmed Nezih, (2003), *Sâlname-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye 1318*, C. III: İşaret Yayınları.

GURULKAN, Kemal, (2000), İslâm'ın Siyasallaşma Sürecinde Cemiyet-i Müderrisin'den Teâli-i İslâm'a, *Köprü Dergisi*, S. 72: ss. 107-128.

HALİL HALİD, "Londra'da Müslümanlar", *Sırat-ı Müstakim*, 17 Zilhicce 1327.

HAS, Şükrü Selim, (2000), "İngiltere, Ülkede İslâmiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XX: ss. 307-310.

Haşim Veli, (2003), "Kıyâmet Alâmetleri", (Sadeleştiren: Kamil Çakın), *Dini Araştırmalar*, C. 6, S.16: ss. 183-198.

HERBETTE, Maurice, (1997), *Fransa'da İlk Daimî Türk Elçisi "Moralî Esseyyit Ali Efendi" (1797-1802)*, (Çev. Erol Üyepazarıcı), İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş.

İZGÖER, Ahmet Zeki, Ramazan Tuğ, (2013), *Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, Ankara: Türk Kızılayı Yayınları.

KAYA, Erol, (2017), *Erzincanlı Son Devir Osmanlı Uleması*, Erzincan: Erzincan Üniversitesi Yayınları.

KAPLAN, Orhan, (2012), "Son Dönem Osmanlı Müelliflerinden Roma Sefareti İmamı Hâşim Veli'nin Mevlid Şerhi: Esrâr-ı Mevlidü'n-Nebî", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 9, İstanbul 2012, ss. 111-138.

KISA, Ahmet, (2016), "Jön Türk Neşriyatında Öncü Bir Gazete; İstikbal ve Ali Şefkati Bey", *CTAD*, Yıl 12, Sayı 23: ss. 3-24.

KOLAY, Arif, (2017), "II. Meşrutiyet Döneminde Hariciye Nezaretinde Tensikat ve Bürokratik Değişim (1908-1910)", *Türkiyat Mecmuası*, 27/1: ss. 193-214.

LEE, Hee-Soo (1988), *İslâm ve Türk Kültürünün Uzak Doğu'ya Yayılması*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

MADAME MOREL, (1920), *From an Eastern Embassy: Memories of London, Berlin and the East (1920)*, London, Herbert Jenkins Ltd.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt VI, İçtima Senesi I, 22 Temmuz 1325

MEHMED SÜREYYA, (1998), *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, C. IV/II, (Yay. Haz. Orhan Hülagü, Mustafa Ekincikli, Hamdi Savaş), İstanbul: Sebil Yayınları.

OCAKLI, Arzu, (1999): "XIX. Yüzyıl Sonu ve XX. Yüzyıl Başında Çin Müslümanları ve Osmanlı İlişkileri", **Osmanlı**, C. I, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, ss. 588-593.

OKDAY, Şefik, (1986), **Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa**, İstanbul: Ata Ofset.

PAKER, Esat Cemal, (2001), **Siyasi Tarihimizde Kırk Yıllık Hariciye Hatıraları**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

SCHMIEDE, H. Ahmed, (tsz), **Osmanlı ve Prusya Kaynaklarına Göre Giritli Ali Aziz Efendi'nin Berlin Sefareti**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

SIRMA, İhsan Süreyya, (1998), **Belgelerle II. Abdülhamid Dönemi**, İstanbul: Beyan Yayınları

ŞAFAK, Nurdan, (2006), **Bir Tanzimat Diplomatı Kostaki Musurus Paşa (1807-1891)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat (İslam Tarihi ve Sanatları) Anabilim Dalı, İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

UÇAR, Ahmet, (2008), **Unutulmayan Miras, Güney Afrika'da Osmanlılar**, İstanbul: Çamlıca Yayınları.

ULUĞ, Naşit Hakkı, (1973), **Üç Büyük Devrim, Eğitimin Birleştirilmesi, Şapka ve Giyim Değiştirilmesi, Türk Harflerinin Kabulü**, İstanbul: Ak Yayınları.

TURAL, Erkan, (2006), **II. Meşrutiyet Döneminde Devletin Restorasyonu Bağlamında 1909 Teşkilat ve Tensikat Kanunu**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir: Basılmamış Doktora Tezi.

TURAN, Namık Sinan, (2004), "Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgisinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi (18. ve 19. Yüzyıllar)", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 5, S. 2: ss. 57-86.

TURAN, Namık Sinan (2017), **Hilafet, Erken İslâm Tarihinden Osmanlı'nın Son Yüzyılına**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin, (2001), "İsmail Ferruh Efendi'nin Londra Büyükelçiliği ve Siyasî Faaliyetleri (1797-1800)", **Pax Ottomana, Studies in Memoriam Prof.Dr. Nejat Göyünç**, Harleem-Ankara: Sota-Yeni Türkiye Yayınları, ss. 381-407.

ZARCONE, Thierry, (2015), "Haşim Veli'nin Semazen Dervişler (Derviches Tourneurs) Eseri (1913) Üzerine Değerlendirme", **Ötekilerin Peşinde, Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan**, (Haz. Mehmet Öz, Fatih Yeşil), İstanbul, Timaş Yayınları.

Arşiv Belgeleri

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Babiâli Evrak Odası (BEO): 162/12080, 1299/97406, 1329/99603, 1423/106694, 1648/123569, 3639/272858, 3647/273458, 3661/274524, 3716/278693, 3722/279140

Dahiliye Sicil-i Ahval Defterleri (DHSAİDd): 111/339

Hariciye İdare (HR.İD.): 2040/1, 2040/2, 2040/4, 2040/5, 2040/6, 2040/7, 2040/8

Hariciye İstanbul Murahhaslığı (HR.İM): 92/16, 100/73, 167/49

Hariciye Nezareti İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO): 236/8

Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR.SFR.3): 428/4, 534/3, 536/2, 555/46, 565/26, 594/41, 727/21, 728/23, 728/28, 729/32, 729/54

Hariciye Tahrirat (HR.TH): 123/36, 125/21, 231/122, 291/59

Hattı Hümayun (HAT): 142/5875, 1323/51666

İrade Dahiliye (İ.DH.): 1200/93904, 1233/96554, 1236/96838, 1253/98341

İrade Dosya Usulü (İ.DUİT): 53/110

İrade Hariciye (İ.HR.): 208/11971, 209/12054, 419/22, 419/38, 421/20, 424/1

İrade Hususi (İ.HUS): 8/71

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.): 120/5160

İrade Taltifat (İ.TAL): 100/65

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT): 961/70

Meclis-i Vükela (MV.): 62/72

Yıldız Başkıtabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK): 33/19

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV): 83/35, 142/3

Yıldız Resmi Maruzat (Y.A.RES): 61/10, 130/18

Zabtiye (ZB): 338/131

İnternet Kaynakları

<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/7166/001504893006.pdf?squence=1> (Erişim Tarihi: 10.01.2019)

https://www.academia.edu/32116450/Almanyada_Unutulmu%C5%9F_Bir_Camiimiz_v_e_%C5%9Eehitli%C4%9Fimiz-%C4%B0dris_Ert%C3%BCrk.pdf (Erişim Tarihi: 08.01.2019)

<https://www.diyenet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/1> (Erişim Tarihi: 24.12.2018)

<http://www.sabahulkesi.com/2013/04/01/mezaristan-%C4%B1-%C4%B0slam-ya-da-berlin-%C5%9Fehitlik-cami-mezarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-kadriakkaya/> (Erişim Tarihi: 08.01.2019)